

David Herbert Lawrence

David Herbert Lawrence (1885–1930) jedan je od najplodnijih engleskih književnika prve polovine 20. stoljeća. Opus mu je bogat i raznovrstan. Pisao je romane, novele, pjesme, eseje, drame, putopise, a mnoga njegova djela teško je klasificirati jer prelaze granice uobičajenih podjela na književne rodove.

Uz Jamesa Joycea D. H. Lawrence dao je najmarkantniji doprinos razvoju romana u engleskoj književnosti 20. stoljeća. Tekovine njihovih ostvarenja ugrađene su u temelje daljnjeg razvoja engleske pripovjedne proze. Joycea je kritičar Edmund Wilson nazvao »tvorcem iskaza nove faze svijesti«. On disocira iskustvo svojih likova na infinitezimalne djeliće, od kojih je svaki jedinstven, a istodobno uključuje sve ostale. Ta mu metoda omogućuje da predočuje simultane tijekove, vrtloge i hijatuse svijesti, sa složenošću bez presedana. Dok Joyce obujmljuje život svijesti postupkom totalnosti trenutka, D. H. Lawrence, predočujući vitalne emotivne odnose među likovima (»promjenjivu dugu naših živih odnosa«), zahvaća u dubinske afektivne slojeve ličnosti i prodire u iracionalno. »Shvaćam ljudsko tijelo kao neku vrst plamena, poput plamena svijeće, koji je uvijek uspravan, pa ipak teče, a intelekt je tek svjetlo što se rasprostire po okolnim predmetima. No mene ne zanimaju toliko okolne stvari – što zanima um – već misterij plamena što neprestano teče,« pisao je Lawrence 1913., na početku svoje književne karijere. »Duboko vjerujem u krv, u tijelo. Umom možemo pogriješiti, no ono što naša krv, naše tijelo, osjeća i vjeruje i govori, uvijek je istinito.« Defi-

nirajući svoje tematske interese u prozi, on zarana tvrdi da ga ne zanima »stabilni ego« lika, nego ono što nazivlje »ne-humanom voljom«, to jest pulsiranje dubinskih nesvjesnih impulsa. To ga nužno navodi na to da iznalazi originalna romansijerska stilska sredstva koja bi to adekvatno izražavala. (»Meni je kao da pišem roman na nekom stranom jeziku.«) Kroz dramski prezentiranu psihičku krizu, kroz artikuliranje nagonskih htijenja i suočavanje s dubinskim, tamnim »ja«, s podsviješću i imperativima instinkta, njegovi likovi streme za samoispunjenjem i puninom bića. No kako je Lawrence roman smatrao »sjajnom knjigom života«, koja nudi mogućnost dramskog predočivanja složenih interakcijskih silnica unutar neke teme, njegovi su romani, proistekli iz vlastita sveobuhvatnog osjećaja života i svijeta, projicirali i pronicavu viziju njegova doba, tehnološke civilizacije kojom dominira stroj i cerebralna apstrakcija, dehumanizirajući čovjeka i razarajući njegovu sponu s prirodnim okruženjem. Od ranog romana *Sinovi i ljubavnici* (1913), preko središnjih romana *Duga* (1915) i *Zaljubljene žene* (1920), do posljednjeg romana *Ljubavnik Lady Chatterley* (1928), emotivno-erotske turbulencije u odnosima muškaraca i žena u krupnom su kadru, no one se sagledavaju u kontekstu dubinske krize modernoga doba, koja se očituje na svim razinama čovjekove opstojnosti, a čije psihološke i sociološke silnice Lawrence nastoji detektirati i u svojim mnogobrojnim, osebujnim esejima. I dok neki kritičari naglašavaju komponentu društvene kritike u njegovu slojevitom i ambivalentnom djelu, punom nerazriješenih proturječja, drugi ga vide prvenstveno u kontekstu one bitne sastavnice literature 20. stoljeća, koju američki kritičar Lionel Trilling zove »otkrićem i kanonizacijom primarnih, ne-etičkih energija.«

Lawrenceova karizmatska ličnost, neodvojiva od njegova djela, bila je predmetom mnogobrojnih biografija i memoarskih zapisa, u čemu se s njim u engleskoj knji-

ževnosti mogu mjeriti samo Byron i Shelley. Najslavnija interpretacija njegove ličnosti u književnosti jest lik Marka Rampiona u romanu Aldousa Huxleya *Kontrapunkt* (1928).

Lawrence je bio autsajder, ikonoklast i buntovnik. Sina rudara, rođena 1885. u mjestu Eastwood u Nottinghamskoj grofoviji, za cijeli je život obilježila snažno doživljena preka između ljepote i sklada prirode, prisiljene na neprestano uzmicanje, i agresije i rugobe industrijskog doba, koje je tu prirodu zatiralo, kao što je i čovjeka gušilo i sakatilo. Kako se njegovo djelo razvijalo i širilo, tako se produbljivala njegova spoznaja o sveobuhvatnoj krizi Zapada. Survavanje Europe u Prvi svjetski rat potvrđuje taj osjećaj propasti Zapada. Lawrence napušta Englesku te odlazi u dobrovoljni doživotni egzil. (»Ne mogu živjeti u Engleskoj. Ne mogu ovdje više ostati. Umrijet ću od užasnog otrova koji je prodro unutra. Vitalna atmosfera ove zemlje je zatrovana do nevjerojatnog stupnja: u najmanju ruku, s moje točke gledišta... Ja moram otići.«)

Bijeg iz Engleske, a kasnije i bijeg iz Europe, u isto je vrijeme i potraga za zdravljem, potraga za smislom, za nekim oblicima društvenog života koji bi bili prihvatljivi, a motiviran je i Lawrenceovom fascinacijom izvaneuropskim prostorima i drugim civilizacijama. Njegovi sjajni putopisi *Suton u Italiji* (1916), *More i Sardinija* (1921), *Meksička jutra* (1927) i *Etrušćanska mjesta* (1932) bilježe senzibilne i duboko proživljene susrete s raznovrsnim krajolicima i duhovnim prostorima, no uvijek nose prepoznatljiv pečat njegove subjektivnosti, kao što su Van Goghovi pejzaži isključivo njegovi. Sardinija, otok s arhaičnim oblicima života, Australija, »izgubljena zemlja«, Meksiko u kaotičnim društvenim previranjima, Apachi u Novom Meksiku s njihovim vegetacijskim mitovima i drevnim obredima, sve je to davalo poticaje njegovoj stvaralačkoj imaginaciji i nalazilo blistav izraz u romanima, novelama, pjesmama,

putopisima i esejima, no on sam ostajao je vječni tuđinac. («Osjećam se čudno i strano.») Lawrence se 1925. vraća u Europu te boravi u Njemačkoj, Italiji, Švicarskoj, Francuskoj, a dvaput nakratko posjećuje Englesku. Umire od tuberkuloze 2. ožujka 1930. u četrdeset i petoj godini života u Venceu, u južnoj Francuskoj. Grob mu se nalazi na njegovu američkom ranču nedaleko Taosa u Novom Meksiku. Na njemu je njegov omiljeni simbol, ptica feniks, koja se uvijek ponovno rađa iz vlastita pepela.

Lawrence je prvenstveno u svijesti čitatelja, a i interpretatora njegova djela, pisac romana. Manje je poznata činjenica da se u njegovu plodnom književnom opusu nalazi i deset pjesničkih zbirki. Lawrence je svoj književni put započeo i završio pjesničkim ciklusima, što samo po sebi govori o intimnom značenju što ga je pjesništvo zauzimalo u njegovu stvaralaštvu. Lawrence je, nedvojbeno, svoj vrhunac dosegao u romanu. Međutim, njegova pjesnička imaginacija prisutna je i tamo, u njegovoj preobrazbi klasičnog romana, u lomljenju tradicionalne forme, u restrukturiranju romana poetskom logikom, posebno vidljivom u eksperimentalnim romanima središnje faze, *Dúgi* i *Zaljubljenim ženama*. Ta je poetska imaginacija iznad svega nazočna u njegovu stilu, u svježini evokacije koja preplavljuje sva osjetila, u vibrantnim rečenicama koje prizivaju u život prizore, bića, pojave, događaje iz nekih dubina stvaralačke intuicije, u mnogostrukoj upotrebi pjesničke slike i simbola, u moćnim ritmovima kojima pulsiraju višeslojna značenja.

Iako se Lawrence pjesnik ne može mjeriti s Lawrenceom pripovjedačem, njegove pjesme predstavljaju nezaobilazan segment njegova stvaralaštva. U njima je Lawrence ispisao najcjelovitiju od svojih biografija. One su od velikog interesa za svakog proučavatelja Lawrenceova djela te pružaju dragocjen materijal za njegovo razumijevanje. Kao što kaže pjesnik Horace Gregory, Lawrenceov poet-

ski dnevnik imao je višestruku ulogu u njegovu životu. Njime je bilježio neposredno iskustvo kao i obilje slika, simbola, ideja, motiva, koji su kasnije integrirani u velike romansijerske tvorbe. Pjesme predstavljaju tematsku potku cjelokupnog opusa i stalnu pratnju fikcionalnoj i nefikcionalnoj prozi. Njihovo je značenje vrijednosno neujednačeno, te katkad predstavljaju tek brzi zapis neposrednog iskustva ili određene ideje, a drugi put duboko proživljenu i promišljenu strukturu. Svojim najvrijednijim dijelom Lawrenceovo pjesništvo predstavlja osebujnu i nezaobilaznu dionicu engleskog pjesničkog modernizma, a njegov utjecaj na pjesnike s obje strane Atlantika traje sve do naših dana, čemu svjedoče Ted Hughes, Gary Snyder, Karl Shapiro, Denise Levertov, Adrienne Rich i drugi.

U formiranju Lawrencea pjesnika, nakon kratkotrajne imažističke faze, znatniju ulogu u njegovu oslobađanju od tradicionalnih shema odigrali su talijanski futuristi, čiju je antologiju *I poeti futuristi* čitao s odobravanjem za vrijeme boravka u Italiji 1914. No najjači formativni utjecaj na njega je izvršio Walt Whitman. (»Whitman, veliki pjesnik, toliko mi je puno značio. Whitman, jedini čovjek, koji krči put prema naprijed.«) Whitmanov utjecaj bio je presudan za formiranje Lawrenceova slobodnog stiha, kojim je nastojao što vjernije slijediti tijekom svojih osjećajnih stanja i misaonih procesa. Svoj je pjesnički pristup Lawrence nazivao »pjesništvom neposredne sadašnjosti«. Taj koncept objašnjava kratak esej »Pjesništvo sadašnjeg trenutka« (1918). Za razliku od lirskih dragulja prošlosti, poezije Shelleyja i Keatsa, savršene u svojoj potpunosti i konačnosti, »s ritmom koji se vraća na sebe sama poput plesa u kojem se ruke susreću i rastavljaju i ponovno susreću u vrhunskom trenutku završetka«, svoje pjesništvo on nazivlje »pjesništvom neposredne sadašnjosti« te ga metaforičkim sekvencama ovako objašnjava: »U neposred-

noj sadašnjosti nema savršenstva, nema ispunjenja, ništa nije dovršeno. Niti su još u letu, trepereći, ispreplićući se u tkanje, na vodama je zanjihan mjesec. Nema okruglog, savršenog mjeseca na vodi tekućici, niti na nedovršenu plimnom valu. Nema dragulja žive plazme. Živa plazma neizrecivo vibrira, udiše buduće vrijeme, izdiše prošlo vrijeme, ona je srž i jednog i drugog, pa ipak nije ni jedno ni drugo.« Taj temeljni stav objašnjava Lawrenceovu upotrebu leksika, sintakse i ritmova živog govora, shvaćanje pjesničke produkcije kao poštivanje procesa misaonih i osjećajnih tijekova u njihovoj neposrednoj datosti i autentičnosti, veliki raspon stilskih i izražajnih registara u tonu i intenzitetu od govornog i konverzacijskog do himničkog i ekstatičnog, od neposredno opažajnog do vizionarnog, od banalnog do mističnog, sa začudnim prelascima iz jednog registra u drugi unutar iste imaginativne cjeline. Taj se stav može interpretirati i kao primjena njegove temeljne vjere u vječni protok, vječno postajanje, na život vlastite imaginacije. Poznato je da Lawrence, u tragu Coleridgeove vjere u organsku formu, nije korigirao pojedine stihove nego je cijelu pjesmu pisao ispočetka, kao što nije korigirao pasuse ili dijelove svojih romana nego je iznova ispisivao njihove zamašite tvorbe tako da danas postoje četiri verzije romana *Dúge* ili, pak, tri različite verzije romana *Ljubavnik Lady Chatterley*. Konceptualno, Lawrence se ne plaši nesavršenosti, nadređujući joj autentičnost i neposrednost stvaralačkog procesa.

Najzanimljiviji segment Lawrenceova pjesništva predstavljaju dva pjesnička ciklusa: *Ptice, životinje i cvijeće* (1923) te *Posljednje pjesme*, koje su objavljene posthumno (1932). Nije slučajno da su oba ciklusa većim dijelom nastala na Mediteranu, u Italiji i Francuskoj. Italija je bila zemlja najbliža njegovu srcu, prva postaja oslobođenja od puritanske stege i moralne tjeskobe koja je obilježila njegovu mladost u rodnoj Engleskoj. U prvom susretu s

krajolicima Mediterana u punoj mu se mjeri objavila ljepota i punoća života (*Ptice, životinje i cvijeće*). Mediteran, »središte svijeta«, bio mu je dubinska inspiracija za suočavanje s konačnim pitanjima kad mu se smrt približavala (*Posljednje pjesme*), dok nas, posthumno objavljen, njegov najljepši i najzagonetniji putopis *Etrušćanska mjesta*, potaknut sjećanjem na raniji posjet mjestima Cerveteri, Tarquinia, Vulci i Volterra, svojom maštovitom rekonstrukcijom davno nestale etrušćanske civilizacije, vodi u srž njegova osjećanja života i svijeta.

Lawrence je čovjeka uvijek doživljavao unutar velike prirode cjeline te ga smatrao njezinim dijelom. Od samog početka njegova rada na romanu, »karnalno, pulsirajuće jastvo« njegovih likova postavljeno je u pejzaž, koji je oživljen halucinantnom snagom. Aldous Huxley s pravom veli da u Lawrenceovim romanima pejzaž ne predstavlja tek izvanrednu scenografiju nego često i središnji agens, kojemu je na neki zagonetan način podređeno cjelokupno zbivanje romana. Čitajući tu prozu, na momente se čini da Lawrenceova imaginacija premašuje Wordsworthovo prizivanje »nevidljivih nazočnosti« te da intenzitetom metamorfičkih preobrazbi doseže arhaički animizam. Nizom originalnih stilskih inačica Lawrence na van goghovski način stapa unutarnje i izvanjsko, pojavnu zbilju sa subjektivnim doživljajnim dinamizmom. Stoga u tumačenju upotrebe pejzaža u njegovoj pripovjednoj prozi govorimo o korelaciji unutarnjeg i izvanjskog, o vizionarno-halucinatornom pejzažu, pejzažu duše, o simbolu koji zrakasto projicira komplekse značenja. Srodne osobine posjeduje i Lawrenceova poezija. U Lawrenceovim najznačajnijim pjesničkim tvorbama središnje mjesto zauzima njegov doživljaj krajolikā, biljaka, životinja, raznolikih životnih oblika, a kasnije, u kontekstu suočavanja s najdubljim istinama vlastitog bića, sljubljanje života i smrti u srcu bitka. U tragu tradicije romantičkog pjesništva čije naslijeđe preuzi-

ma i obogaćuje, Lawrence pridaje sakramentalni karakter svemu živome.

»Za čovjeka, golemo čudo je biti živ. Za čovjeka, kao i za biljku, i životinju, i pticu, vrhunski trijumf sastoji se u tome: biti najpotpunije i najsavršenije živ. Ma što god još nerođeni i mrtvi znali, oni ne mogu znati ljepotu, čudo tjelesnog življenja. Neka se mrtvi brinu za ono što dolazi poslije. Ali veličanstveno ovo i sada tjelesnog života je naše, i samo naše, i naše tek neko vrijeme. Trebali bismo plesati u zanosu zbog toga što smo živi, tjelesno živi, i dio živućeg, utjelovljenog kozmosa... Nema ništa u meni što je samo i apsolutno osim moga uma, a mi ćemo doći do toga da um ne postoji sam o sebi, da je on tek bljesak sunca na površini vodā.«

Kao i svojim romanima, tako i pjesmama iz ciklusa *Ptice, životinje i cvijeće*, a pogotovu onima iz ciklusa *Posljednje pjesme*, Lawrence traži »ključ između univerzuma i onoga što je najunutarnije.« Vizualno, pojavno i izvanjsko evocirano je obiljem koje zasićuje osjetila, no Lawrenceova doživljajna dinamika daje svemu unutarnju duhovnu dimenziju. Bademovo drvo u sicilijanskom siječnju očitovanje je samoobnavljajućih životnih energija. Svojom ljepotom ono objavljuje »*vrhunsko navještenje svijetu*« te prerasta u »*drvo života u cvatu*« (»*I Križ što cvjeta veličajnim i srčanim cvjetovima!*«) Premreženo mrežom asocijacija iz kršćanske ikonografije, transponiranih u Lawrenceov vitalistički svjetonazor, ono svjedoči osnovnu Lawrenceovu arhetipsku paradigmu smrti i uskrsnuća bića i života, unutar vječnog protoka nestajanja i nastajanja. Zmija koja pije na koritu u Taormini, a izašla je »*iz zemljine goruće utrobe*«, oživljena je minucioznim opservacijama, no ona se neosjetno preobražava u totem, u mitskog boga podzemlja što utjelovljuje podzemne energije koje je opasno potisnuti ili zanijekati, dok dijalog što ga subjekt pjesme vodi sa samim sobom svjedoči o

unutarnjoj rascijepljenosti modernog čovjeka, razapetog između razuma i instinkta. Riba, koju Lawrence hipnotički promatra, empatički se poistovjećujući s potpuno stranim oblikom života (*Ona sama, sva srebrna i sama, / U počelu, / Ništa više od tog*), naglim obratom pjesme svjedoči o njegovu uvjerenju da čovjek nije mjera svih stvari. (*To je izvan mene, ta riba. / Njezin Bog stoji s onu stranu mojega Boga.*)

Drevni mitovi, koji u sebi čuvaju mudrost davnih civilizacija, privlače Lawrencea koji ih slobodno interpretira, dolazeći njihovim tragom do nekih vlastitih spoznaja. Lawrence je bio strastven čitatelj antropološke literature, poznavatelj djela Jamesa Frazera, Jane Harrison i niza drugih suvremenih antropologa, no njemu je kao pjesniku bila važna temeljna sugestija, a ostalo je prepuštao svojoj intuiciji i imaginaciji. Sandra Gilbert s razlogom naglašava posebnu važnost koju je Lawrence pridavao »mitovima tame«, mitu o Orfeju i Euridiki, mitu o Perzefoni i Plutonu, mitu o Ozirisu, biblijskim likovima Samsona »izgnanog iz svjetla« te Lucifera, »kneza tame«. Za Lawrencea s njegovim obratom vrijednosti, s njegovim davanjem primata emotivnom, instinktivnom i nesvjesnom nad racionalnim i intelektualnim unutar zamišljaja » cjelovitog« čovjeka, ti su likovi predstavljali fascinantne mitske simbole, kojima se uvijek ponovno vraćao, nastojeći pjesnički dešifrirati njihovu zagonetnost. U »Mušmulama i oskorušama« mit o Orfeju i Euridiki postaje tako iskazom Lawrenceove stvaralačke poetike. Nesvjesno je izvorište stvaranja, a Orfej, Dioniz i Had su jedno. Perzefona i Pluton akteri su vedre pjesme »Purpurne anemone«, pune humora i razigrane mašte, na temu vegetacijskog mita o silasku ugrabljene Perzefone u Had i njena cikličkog povratka na zemlju svakog proljeća, ali i tamne, zagonetne pjesme o smrti, čije neumitno približavanje Lawrence osluškuje inkantacijskim ritmovima svoje pjesme »Bavarski encijani«. Tamni

cvijet iz bavarskih Alpa, stapajući se sa sjećanjem na čudesne freske etrušćanskih grobnica koje je posjetio nekoliko godina ranije, metamorfičkom preobrazbom mašte postaje »baklja mraka«, koja duši (Perzefoni) rasvjetljuje put u srce tame, gdje su sljubljeni život i smrt. Iz sjećanja na etrušćanske grobnice nastaje i mastralna pjesma »Lađa smrti«, svojim pročišćenim, moćnim slikama vrhunac »rituala inicijacije« što su ga *Posljednje pjesme*, koje je pisao doslovno na samrtnoj postelji, predstavljale za Lawrencea.

Etrušćani su Lawrencea fascinirali od prvog susreta s Italijom. U ciklusu *Ptice, životinje i cvijeće* pjesma »Čempresi«, jedno od tematskih žarišta, maštovita je meditacija na temu iščezle etrušćanske civilizacije i slutnja njenih vrijednosti koje je povijest u svom hodu zatrla, a do koje pjesnik zazivom svoje imaginacije nastoji doprijeti. Toskanski čempresi u toj su pjesmi predočeni kao *svijeni u se poput tamne misli / na izgubljenju jeziku*, koju pjesničkim ključem treba odgonetnuti. (*Kažu da sposobni prežive, / No ja prizivam duhove izgubijenih. / Onih što nisu preživjeli, što su tamno izgubljeni, / Da u život ponovno unesu značenje, / Koje su sa sobom odnijeli / I uvili neoskvrnjivo u meka čempresova stabla, / Etrušćanski čempresi.*) Etrušćanima se Lawrence vraća u posljednjim godinama života. U putopisu *Etrušćanska mjesta*, koji je koliko interpretacija viđenog toliko i zamišljaj nekog idealnog duhovnog krajolika, ali i suma Lawrenceovih temeljnih ideja o svijetu i životu, on im pridaje osobine »arhajske nevinosti«, »trajnog osjećaja čudesnosti svijeta« kao i temeljni doživljaj jedinstva života i smrti. Na etrušćanskim freskama s njihovim plesačima i lovcima, »draguljima, vinom i frulama što su pozivale na ples«, Lawrence je vidio »kontinuum života«, iskazivanje vjere u nepresušni »stvaralački misterij«, kojoj se i sam priklanjao. U tim je grobnicama također vidio i mali brončani brod kojim se,

po vjerovanju, duša upućivala na zagrobno putovanje, a koji je njega, vječnog putnika, smjesta opčinio. Putnik je i njegov Orfej, koji silazi u dubine vlastitog bića, napajajući svoju liru na vrutku nesvjesnog. Putnica je i njego-va Perzefona, ugrabljena nevjesta, koja, vjenčavajući se s Hadom, nestaje u tami, »obgrljena još jačom tamom«, da bi se a proljećem vratila u svjetlo. Paradigmatski je čovjek-putnik i njegov Sveti Matej iz ciklusa *Evandeoske životinje*, koji putuje između svjetla i tmine, dana i noći, neba i zemlje. Na završetku svog životnog puta, gledajući smrti u oči te pročišćujući svoju tjeskobu, strah i bol, svojom potresnom »Lađom smrti« kao i srodnim »Sjenama« Lawrence vidi i sebe kao putnika u nepoznato, u vječnom kontinuumu života i smrti, »modrikastom plamsanju jedne te iste vatre,« kako je pisao u *Etrušćanskim mjestima*.

Cjelokupnim svojim djelom D. H. Lawrence dao je neprocjenjiv doprinos europskom modernizmu. Pisac dubokih intuitivnih bljeskova, ali i britkog intelekta, značajan je tvorac kako novih formi u romanu tako i jedne osebujne dionice engleskog modernističkog pjesništva. Kao čovjek i pisac, Lawrence je bio okrenut budućnosti, pa je sa svojim slojevitim i višestruko facetiranim djelom i danas i te kako aktualan.

Višnja Sepčić